

Маріанна Задорожна

ЖІНКА У ВЛАДІ ЯК СУБ'ЄКТ ВПРОВАДЖЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ПАРАДИГМИ В СИСТЕМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті проаналізовано фемінізм, гендерні дослідження та їх роль в українському суспільстві. Розглянуто розвиток гендерних студій в Україні, формування образу жінки в суспільній свідомості, місце гендерної проблематики в теорії і практиці державного управління в Україні, підвищення його гуманітарної складової через залучення гендерного компоненту до гуманітарної парадигми. Зроблено декілька зауважень про патріархальну ідеологію в Україні та світі. Досліджено становлення гендерних стереотипів та спроби їх подолання шляхом активізації діяльності жіночих організацій.

Ключові слова: гендер, гендерні студії, фемінізм, гендерні стереотипи, суспільна свідомість, державне управління, гуманітарна парадигма, суспільно-владні стосунки.

- оцінка ефективності механізму державного регулювання економічної безпеки регіону та система експертних оцінок, яка дає змогу ефективно оцінити цей механізм з використанням паспорта загроз. Надалі перспективним вважається наступне:
- подальше дослідження стосовно доцільності розширення системи параметрів оцінок ефективності механізму державного регулювання економічної безпеки регіону;
- вдосконалення методів отримання конкретних оцінок тих чи інших параметрів;
- розробка практичних рекомендацій щодо розробки та застосування паспорта загроз національній безпеці при оцінці ефективності функціонування механізму державного регулювання економічної безпеки регіону.

Література.

1. Абалкин Л.И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Абалкин Л.И. // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 5.
2. Ахромкін Е.М. Інституціональні проблеми функціонування та розвитку національної економіки / Е.М. Ахромкін, В.М. Філіповський / Економіка. Менеджмент. Підприємництво: 36. наук. праць Східноукраїнського університету ім. В. Даля № 20. – Луганськ. – 2008. – С. 28–37.
3. Бодров В.Г. Трансформація економічних систем: концепції, моделі, механізми регулювання та управління: навч. посіб / В.Г. Бодров. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 104 с.
4. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / состав.: Г.П. Сытник, В.И. Абрамов, В.Ф. Смолянюк и др.; под общ. редакцией Г.П. Сытника. – К. : НАДУ, 2012. – 496 с.
5. Економічна безпека в Україні: держави, фірми, особи: навч. посіб. / [Н.Й. Реверчук, Я.М. Малик, І.І. Кульчицький, С.К. Реверчук]; за ред. С.К. Реверчука. – Л.: ЛФМАУП, 2000. – 192 с.
6. Жаліло Я.А. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я.А. Жаліло, Я.Б. Базиліюк, Я.В. Белінська. – К. : НІСД, 2005. – 388 с.
7. Норт Д. Інституції. Інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
8. Система економічної безпеки держави / Під заг. ред. д.е.н., проф., заслуженого економіста України Сухорукова А.І. / Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України. – К. : ВД «Стилос», 2009. – 685 с.
9. Степаненко А.В. Теоретичні аспекти економічної безпеки та інституціонально-структурна система її гарантування / А.В. Степаненко // Продуктивні сили України. – 2006. – № 1. – С. 108–120.

✦ Сучасний стан функціонування державного управління характеризує необхідність визначення концептуальних підвалин державної політики, її стратегічних орієнтирів і напрямів подальшого розвитку. Не викликає сумніву суспільна необхідність гуманізації свідомості, яка неможлива без запровадження у владну діяльність цінностей демократії і взаємоповаги. В українській традиції жіноче начало поєднують із функцією збереження культурного і морального потенціалу нації, її значимості в світі як носія миру і взаєморозуміння. Досвід Західної Європи ХХ ст. показує, що формування справді демократичних норм існування суспільства на пряму залежить від кількості представництва жіноцтва на вищих щаблях влади у сучасних державах. Говорити про «зрілість» суспільства не можна без уваги до ролі та образу жінки в суспільній свідомості, її діяльності в суспільстві та впливу на суспільне життя ґендерних стереотипів. Також варто згадати і значення традиційно жіночих рис для виховання толерантності та уваги до найвищих загальнолюдських цінностей (лагідність, підтримка, згладження агресії). ґендерна проблематика все активніше завойовує український інтелектуальний простір, що хоча й повільно, та все ж незворотно, спричиняє зміни в сферах політики (аналіз, обговорення, законопроекти, пропозиції), а отже, і суспільній свідомості. Однак реалії свідчать, що жінка використовується державною владою лише в певних межах: не допускається до високих постів, використовується на різних посадах, але невисоких, з певною оплатою, але меншою, ніж у чоловіків, бо саме вони є керівниками тих чи інших структур.

✦ Першими зробили спроби обґрунтувати рівноправність чоловіків і жінок філософи: Вольтер, Дідро, Монтеск'є, які обстоювали право жінок брати участь у суспільному житті, стверджували, що їхня природа є не менш складною, ніж чоловіча. Самі жінки заявили про себе активною участю у Великій Французькій революції, започаткували жіночі клуби, журнали. Француженки не протиставляли себе чоловікам, а звертали увагу на свою безправність.

Постановка проблеми

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Феміністична теорія намагається показати, що розподіл праці за статтю належить до факторів, з якими пов'язаний певний тип дискримінації жінок. Такий розподіл праці, на думку теоретиків фемінізму, означає для жінки бути відсунутою в сферу домашнього господарства, тобто в те, що приховане, що «ніхто не побачить», що призначене для домашнього вжитку – воно необхідне, але незначне. Так проблему жінки бачить Джін Бетке Елштайн [1, с. 167]. З допомогою розподілу праці за статтю жінки ніби витісняються з соціальної сфери. Такий порядок стає для жінок не просто забороною самовизначення в тій чи іншій соціальній сфері, а він «забуттям» забирає у жінок можливість бути комунікуючою особою, бо соціальний зміст комунікації здійснюється в основному на рівні виробничо-пізнавальної орієнтації. І це ставить жінку на рівень «громадянської смерті».

На початку ХХ ст. традиційний розподіл ролей, узаконений всіма релігіями і усталений як «природний» порядок, захитався під ударами модернізації та боротьби жінок за своє визволення. Жінки довго боролись, щоб покращити своє становище, та до остаточної перемоги ще далеко. На початку ХХІ ст. у багатьох регіонах світу жінок і далі вважають нижчими істотами. Релігія і патріархальні звичаї дотепер керують їхнім життям, продовжуючи чи виправдовуючи прадавнє поневолення, що навіть посилюється у південноазійських країнах.

Першим етапом боротьби у ХХ ст. була боротьба за освіту. У 1900р. у Японії засновано перший жіночий університет. Цього ж року жінки здобули право на середню освіту в Єгипті, а в Тунісі відкрито першу жіночу школу, описує І. Жеребкіна («Введение в гендерные исследования») [2, с. 50].

Не зважаючи на те, що зумовлена соціостатевими ролями поведінка, втратила своє логічне пояснення, пов'язане з біологією, значна частина нашого суспільства і тепер підкорена гендерним стереотипам, що перекривають жінці дорогу до престижної та високоприбуткової роботи, породжують ставлення до неї як до нижчої категорії на роботі та в сім'ї (хоча і в нас чоловіки досить часто не витримують взятої на себе ролі і не можуть гідно утримувати сім'ю), згадувала С. Хрісанова [3, с. 130].

В сучасній Україні вказаною проблематикою займалися такі дослідниці, як: Соломія Павличко, Мілена Рудницька, Ніла Зборовська, Мар'яна Рубчак та ін.

Метою статті є дослідження ролі жінки у впровадженні гуманістичної парадигми у належному категоріальному й системному осмисленні та реалізації як основи державної політики.

Передусім зазначимо, що парадигма – це концептуально визначена модель методології діяльності. До її структурних елементів належать концепція, мотив, мета, метод, ресурс, засіб, спосіб дії. Кожен із цих елементів, так само, як і їхній зв'язок, потребує особливого розгляду, що неможливо зробити в рамках цієї статті. Проте обов'язково слід наголосити, що структура парадигми – це, насамперед, лінія методологічної детермінації (визначення через вказаний категоріальний ряд) процесу пізнання та практичної діяльності. Зрозуміло, що названі елементи лише фіксують необхідну логіку розвитку діяльності і в дійсності можуть набувати значної довільності у впливові на результат.

Важливою в аспекті мети і способу дії є уніфікуюча функція парадигми, що може бути зведена до раціонально-логічного осмислення процесу трансформацій та постулювання внаслідок цього стандартів дій і планових результатів, індикаторів змін та розвитку. Ця функція демонструє раціонально визначену ідентичність

суспільства, що, суттєво відрізняючись від абсолютної єдності релігійного чи ідеологічного ґатунку і попри свою відносність, формує умови порозуміння різних учасників суспільно-владних процесів. На державно-управлінському рівні раціонально-уніфікуюча функція парадигми з необхідністю переростає у свідоме визначення засад пропонованих змін, їхнє осмислення в контексті пріоритетних мотивів і можливих особистісних сенсів, а також реалізується як вектор мобілізаційного впливу влади на громадськість, і навпаки, як вплив об'єднаної своєї інтересами громади на владні рішення. Тим самим здійснюється концептуалізація діяльності – визначення її принципів засад і внутрішніх спонук активності, що на вказаному рівні об'єктивується у вигляді програм, планів, проектів тощо. На особистому рівні концептуалізація має редукований характер, виявляється як визначення особистісних мотивів діяльності та досить часто зводиться до випадково вибраних мотивів, настанов чи прагнень.

Як правило, сучасна парадигма діяльності чинної української влади визначається як демократична, проте, в такому разі, акцент зміщується в напрямі політичної складової соціального розвитку, що не зовсім відповідає основній тенденції сучасних цивілізаційних змін і неповністю характеризує суспільно-владні відносини, а на практиці набуває позірних форм. Тобто відсутність глибинних традицій демократії, неоднозначність ознак справжньої демократії досить часто проявляється у визначенні її спрощених форм за реальні, у прийнятті критичних проявів авторитаризму й тоталітаризму за демократизм. Тому, на думку П. М. Петровського [4, с. 10], важливим є визначення сучасної парадигми зміни суспільно-владних відносин як гуманітарної, з орієнтацією на науково обґрунтоване забезпечення розвитку особи та її творчої діяльності. До характерних рис такої парадигми на державному рівні відносяться верховенство прав і свобод людини, ринкові механізми конкуренції, публічна відкритість влади, громадянське суспільство і соціальний капітал, толерантне і нелінійне мислення тощо. Якраз така парадигма властива сучасному цивілізованому суспільству, поділяється більшістю його громадян і є ментально-психологічною основою сталого розвитку. У більш розгорнутому варіанті гуманітарна парадигма включає в себе низку показників людського розвитку в економічній, соціально-політичній, культурній та духовній сферах, що широко використовуються на міжнародному рівні.

Однак варто зазначити, що гуманітарна парадигма не може знайти повного втілення без такої риси, як визнання рівних прав чоловіків та жінок, необхідності надання їм рівних можливостей для самореалізації, врахування значення жіночої позиції у дослідженні теорії державного управління і реалізації суспільно-владних відносин.

Патріархальна культура, перш за все, проявляється в тому, що «влада», причетна до прийняття рішень, знаходиться в руках чоловіків і здійснюється ними за їх зразками. В ній втілені чоловічі риси: жорстокість, агресивність, домінуючість. Чоловіча влада проявляється і в науковому описі всесвіту: західна наука орієнтується на «чоловічі парадигми», з їх установкою на панування. В царині моралі пріоритетне місце відводиться таким цінностям, як індивідуальна свобода, володіння правами, рівність (але користуватися всім цим можуть лише чоловіки).

Залучення жінок до влади та їхня участь у політиці (не лише правом брати участь у виборах) – це є най-

важливіша ознака здорової демократії. Участь жінок у політиці ліквідує ту прірву, яка досі перешкоджала формуванню справді демократичного суспільства, культури. А паритетність чоловіків та жінок у ухваленні державних постанов – одна з передумов демократії.

Майже у всіх країнах закони дають право вибирати і бути обраними до органів влади. Насправді ж відсоток жінок у законодавчих органах набагато менший від їхнього відсотка у числі людної загалом. Міжпарламентський союз (ІРІ – організація зі штаб-квартирою у Женеві, яка об'єднує 139 парламентів) запевняє, що чоловіки і досі переважають серед парламентарів світу (86%), і що жодна країна навіть у Північній Європі, не може похвалитися повним паритетом. У колишніх комуністичних країнах, які хвалилися найвищим у світі представництвом жінок у політиці, цей показник різко знизився після 1989 року. За даними ІРІ «в усьому світі тенденція до суттєвого збільшення жінок – голів уряду, передусім жінок-міністрів не змінюється». Середня кількість жінок-міністрів у складі кабінету міністрів становить 12% [5, с. 15]. До того ж їм рідко дістаються стратегічні портфелі міністрів фінансів, внутрішніх справ чи оборони. Їм здебільшого дають портфелі міністрів соціального захисту, сім'ї, охорони здоров'я та довкілля. А ці міністерства фінансуються набагато скромніше і мають куди менший вплив на політику уряду загалом. У культурі кожного народу (в тому числі і українського) упередження та стереотипи відмирають украй повільно. Ще й досі переважає думка ніби місце жінки на кухні, і з дітьми, а не на передвиборних мітингах чи у кірслі спікера. Засоби масової інформації раз - у - раз утверджують традиційний патріархальний образ жінки. А крім того, жінка, що вийшла на політичну арену, часто стає об'єктом словесних, а то і фізичних нападів. Дехто з феміністських теоретиків вважає вимогу паритету в усіх законодавчих органах та державних органах влади кроком до відновлення миру між двома статями, що приведе до панування одних та дискримінації інших. Натомість інші вбачають в ній крок до ліквідації бар'єрів і альтернативу стратегіям, які не спрацювали (вступ до партій, частковий перерозподіл з допомогою втот). У Північній Європі, де феміністський рух є дуже сильним, партії визначили квоти жіночого представництва в органах управління і регулярно підвищують їх, майже досягли паритету. Така політика поширюється на решту Європи, особливо на партії лівого спрямування. Але в окремих країнах законопроекти на користь таких заходів не дістали парламентського схвалення. А в інших – навіть не ставилось це питання (в тому числі і в Україні).

Правда, у 2004 році у найвищому у найвищому законодавчому органі країни збирають підписи під законопроектом про запровадження квоти на представництво жінок у Верховній Раді. За пропозицією народного депутата, члена парламентської фракції соціалістів Миколи Рудьковського, з наступних парламентських виборів щонайменше п'яту частину народних депутатів України повинні представляти жінки, що відповідно буде гарантувати 20% жінок у складі парламенту наступного скликання. Згідно з пропозицією соціалістів, кількість представниць жіночої статі має збільшитися до 90, якщо за цю постанову проголосують інші фракції парламенту. Але, на жаль, цей проект на останній сесії Верховної Ради не був схвалений і прийнятий депутатами – чоловіками. Тому все залишається без змін – жінки в Україні ще довго не будуть мати перспектив для самореалізації в політичній сфері [6, с. 2].

Якщо говорити про перспективи української жінки в українській політиці XXI ст., то, на жаль, у сучасній ре-

альній ситуації щось визначне, суттєве сказати важко. Щоб українська жінка дійсно здобула реальну політичну силу, Україна повинна стати сучасною цивілізованою європейською країною. І зможе стати такою державою, якщо українське жіноцтво докладе до цього усіх зусиль і візьме справу в свої руки. Адже жінка приносить у політику інші цінності, ніж чоловік, і орієнтується на пріоритети миру, злагоди, доброти та стабільності.

Але для нас, українців, все це виглядає як новітня соціальна утопія. Про яке суспільство гендерної рівності можна говорити сьогодні в Україні, коли небажання вбачати проблему у стосунках між українськими чоловіками та жінками на рівні соціальних реалій для багатьох сучасних діячів української культури та політики перетворилися на їх життєве кредо. Отже, мусимо реально оцінювати перспективи України в плані створення суспільства гендерної демократії.

Важливо згадати, що у Центрально-Східній Європі формування жіночого руху співпало з націотворчими змаганнями недержавних націй, що перебували ще й в політичній залежності від якоїсь з імперій регіону. Тому тут виборення прав для своєї нації та побудова своєї національної держави розцінювались як необхідна передумова і для, власне, жіночої емансипації. Посідаючи значну етнокультурну специфіку, сформовані історично стереотипи фемінності/маскуліності нерозривно пов'язані з властивою кожній культурі системою цінностей. Для України ці питання є важливими проблемами сьогодення. Процеси націотворення і українського жіночого руху відтерміновані у часі (порівняно з Західною Європою), до того ж несуть в собі весь історичний та культурний багаж, що суттєво різнить їх від західних моделей в їх ідеальному потрактуванні. Сам західний академічний світ в повоснні десятиліття звернув особливу увагу на націоналізм, націобудування, фемінізм і жіночий рух в незахідноєвропейських державах. На тлі здобуття Україною державної незалежності «національна ідея» набуває свого найповнішого розгортання, перетворюючись із компонента світогляду (чи духовності) у наріжний камінь ідеології нової України. Саме в контексті втілення національної ідеї, під гаслом відродження національної духовності, етнічної ідентичності та культурних цінностей відбувається інтенсивна реактуалізація численних ретроспективних міфів [7, с. 12]. Однак все вищезазначене свідчить про те, що формування української політичної культури і впровадження у державне управління цінностей, що пропонує гуманітарна парадигма не можливе без доповнення гуманітарної парадигми гендерним аспектом.

☞ По-перше, парадигма як постмодерна модель пізнання дозволяє визначити об'єкт дослідження з точки зору типових форм реалізації практичних інтересів та пріоритетних цінностей, класифікувати дії суб'єктів суспільно-владних відносин як свідоме об'єднання на основі ідентичного розуміння вихідної соціальної реальності, спільного бачення концептуальних засад здійснюваних трансформацій та шляхів і засобів їхнього досягнення, що не можливе без врахування цінності жіночої особистості та жіночих вартостей в цих процесах.

По-друге, такі структурні елементи парадигми, як: концепція, мотив, мета, метод, ресурс, засіб, спосіб дії, дозволяють глибше зрозуміти складний динамічний процес політичного трансформування суспільних відносин, виявити його тенденції та пріоритети розвитку, а також вказати необхідні зміни у вказаних шляхах і напрямках для ефективного державного управління і всебічного впровадження цінностей в політичне життя.

По-третє, розуміння української сучасності як протистояння тоталітарної й демократичної парадигм не вичерпує драматизму ситуації, а веде до утвердження більш глибокої та прогресивної гуманітарної парадигми, із властивими їй пріоритетною цінністю людини, встановленням довіри між владою і громадськістю, ствердженням принципу служіння влади громадськості без дискримінації (в тому числі за статтю).

Український інтелектуальний простір прагне дослідити і використати в соціально-політичній практиці кращі здобутки світової думки і цивілізації, серед яких вагома роль належить гендерним дослідженням, що не втрачають популярності і в XXI ст., набуваючи нових рис і нового значення.

Наша держава прагне втілювати передові демократичні ідеали, забезпечувати добробут народу і розквіт нації. А, як відомо, ознакою культури і цивілізованості суспільства є ставлення до жінок, яких в Україні більша частина населення. Справді демократична держава не може оминати увагою становище і статус жінки в суспільстві, її право на самоствердження в приватній і суспільній сфері, жіночий голос в культурі, політиці і суспільстві. Реалії сьогодення показують наявність серйозних проблем в цій царині, а тому потребу ґрунтовного дослідження становища жінок в сучасній Україні.

Однак значна частина українського суспільства і навіть серйозні науковці насторожено сприймають феміністичні ідеї, а подекуди й вороже (як небезпеку «справжнім» жіночим інтересам, ненависть до чоловіків або прояв сексуального невдоволення).

Фемінізм пройшов довгий і важкий шлях, видозмінюючись і пристосовуючись до умов часу та політичної ситуації. В українській інтелектуальній і культурній традиції таке явище теж знайшло своє відображення, набуваючи яскравих національних ознак. Своє теоретичне застосування в сучасній Україні гендерні студії здобули як літературний фемінізм (або гендерна критика). Феміністичні дослідження виявили органічність в українській культурі саме жіночих рис (тих, що символізують жіночість): ірраціональність, пасивність, амбівалентність, хаотичність, а тому широкі перспективи для витворення суто національного, відмінного від західного і продуктивного в нашій культурі феміністичного дискурсу, що охопить собою суспільно-політичну і літературно-філософську сфери.

Політична розмова, що спрямована на побудову нових значень і самозрозумілості суб'єктів, має бути недомінованою, невимушеною і неманіпульованою. Діалог має вестись в пошуках «ідеального слова» без моралізаторства і моральних оцінок, в стані відкритості і відсутності ідеологічного контролю (не виходячи з понять моральності, справедливості і толерантності). Метою такої розмови стало б нове визначення громадського і приватного, відкриття певних замовчуваних питань для дослідження (враховуючи всі набутки культури, приймаючи різні дискурси). Адже саме громадські і приватні імперативи прокладають чи блокують шляхи до традиційних розумінь чоловіків, жінок та їх спільних – відрубних усесвіттів.

Саме фемінізм пропонує нову альтернативу до жіночого вибору, тяжка фізична праця або замкнутість в приватній сфері та сімейних обов'язках, і жінкам потрібна така альтернатива, щоб не робити вибір без вибору, а отримати всі можливості цивілізації. У такому напрямі фемінізм та гендерні студії нині гуманізують суспільну свідомість

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Проблеми застосування парадигми до дослідження сус-

пільно-владних відносин слід бачити в аналізі нових інтеграційних чинників суспільства, у ствердженні владою гуманітарних цінностей і сучасних моделей управління, враховуючи надання жінкам можливості активної участі як у теоретичних дослідженнях, їх здобутки і напрацювання, а також надаючи можливість активної участі у реалізації державної політики на засадах цінностей, які одвічно несе в собі жіночість.

Література.

1. Джін Бетке Елштайн Громадський чоловік, приватна жінка. Жінки у соціальній і політичній думці / Елштайн Джін Бетке – Київ : Альтернативи, 2002. – 344 с.
2. Введение в гендерные исследования [учебное пособие] / [ред. Жеребкина И. А.]. – Харьков: ХЦГИ, 2001; СПб.: Алетейя, 2001. – 708 с.
3. Хрисанова С. Права людини жінки – мова сучасного людства або гендерна рівність / С. Хрисанова // Збірник матеріалів Всеукраїнського конгресу жінок «Жінка на порозі XXI століття: становище, проблеми, шляхи соціального розвитку». – 1998. – Київ 21-23 травня 1998р. – С. 128–132.
4. Петровський П.М. Парадигма як модель дослідження суспільно-владних відносин / П. М. Петровський // Державне будівництво – 2008. №2. – 13 с. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeBu/2008-2/doc/4/05.pdf>.
5. Бессіс С. Штурм чоловічих бастионів // «Жінки і політика. Штурм чоловічих бастионів» Кур'єр «Юнеско» 2000. – №8. С. 14–16.
6. Щербаченко Т. Мережева корпорація: гербалайф, оріфлейм, фемінізм... / Т. Щербаченко – 15 с. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://smoloskyr.kiev.ua/docs/semfot_polit.htm.
7. Богачевська М. Націоналізм та фемінізм – одна монета спільного вжитку / М. Богачевська // Незалежний культурологічний часопис «І» «Гендерні студії». 2000. №17. – С. 4–14.

УДК 332.15

Ігор Кацай

ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КОМПЛЕКСУ ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНИХ ОБ'ЄКТІВ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО- РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

У статті представлено результати використання методів моделювання, як одного з інструментів аналізу динаміки потужностей та територіального розміщення взаємопов'язаних господарських об'єктів забезпечення природно-ресурсної складової регіонального розвитку. Результати дослідження мають використовуватись при підготовці проектів регіональних програм, спрямованих на збереження та раціональне використання природних ресурсів, а також при формуванні заходів щодо їх виконання.

© Кацай І.О., 2012.